

УДК 37.091.2:331.548

О. В. Кочкурова

**ПРОФОРІЄНТАЦІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА
ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Стаття присвячена аналізу проблеми організації ефективного профорієнтаційного консультування, спрямованого на допомогу старшокласникам у професійному самовизначенні.

Ключові слова: профорієнтувальна робота, професійна діагностика, тренінг, профорієнтовані ігри, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. Профконсультаційна робота з молоддю набуває особливої актуальності на етапі завершення учнями загальноосвітньої середньої школи, коли важливого значення набувають потреби молодої людини в самопізнанні, самоусвідомленні й саморозумінні, актуалізуються процеси особистісного, соціального та професійного самовизначення.

Проблема професійного самовизначення учнівської молоді посідає важливе місце в сучасній психологічній науці, оскільки стосується вирішального моменту в життєвому становленні особистості. Особливої актуальності вона набуває в старших класах. Усвідомлений вибір професії впливає на подальше життя особистості, визначає успішність її самореалізації, соціалізації, кар'єрного й професійного розвитку та зростання. У зв'язку з цим центральним і досить складним завданням сучасної школи є формування в учнівської молоді здатності до свідомого та самостійного вибору професії. Розв'язання цього завдання багато в чому залежить від вибору професії та активної позиції молодої людини. Саме тому значення психологічного супроводу не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного самовизначення особистості займає чільне місце в науковій літературі. Так, психолого-педагогічним та організаційним основам підготовки молоді до вибору майбутньої професії присвячено праці П. Атутова, С. Батишева, О. Вітковської, Ю. Гільбуха, Є. Клімова, Г. Костюка, В. Мадзігона, В. Рибалки, В. Синявського, Б. Федоришина, С. Чистякової, М. Янцура та інших.

Проблема формування готовності до професійного самовизначення у майбутній трудовій діяльності відображена у дослідженнях К. Абульханової-Славської, Ю. Алферова, Є. Борисової, Л. Буєвої, Є. Головахи, Ф. Іващенко, С. Кисельова, Б. Ломова, В. М'ясищева, М. Пряжнікова, М. Піддячного, В. Полякова, М. Скаткіна, Т. Чиркової та ін.

Професійне самовизначення – це процес формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності й спосіб його реалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб [4].

Професійне самовизначення є частиною життєвого самовизначення та умовно поділяється на такі етапи:

- дошкільний – формування первинних трудових навичок та умінь;
- початкова школа – поява розуміння ролі праці в житті людини через участь в різних видах діяльності (ігровій, навчальній, трудовій);
- перший ступінь основної школи (5-7 класи) – усвідомлення своїх інтересів і здібностей, пов'язаних з вибором професії;
- другий ступінь основної школи (8-9 класи) – початок формування професійної самосвідомості;
- повний середній навчальний заклад – професійна орієнтація на основі поглибленого вивчення окремих навчальних предметів;
- професійний навчальний заклад – оволодіння професією;
- професійна діяльність – підвищення кваліфікації або переорієнтація на іншу професійну діяльність [4, 223].

Проте особливості профорієнтаційного консультування та його впливу на професійне самовизначення старшокласників вивчені недостатньо.

Проблему профорієнтаційної роботи в школі розроблено Ю. Гільбух, Н. Захаровим, Є. Клімовим, В. Симоненко, М. Скаткіним, С. Чистяковою та ін.

Проблематикою професійного констультування займались Є. Борисова, Т. Воробйова, В. Курт, А. Чернявська та ін.

Досить поширеними підходами до визначення завдань професійної консультації є такі, що орієнтовані на спрямовуючий та коригуючий стилі роботи, акцентують увагу на процесі професійного самовизначення учнівської молоді, відстоюють пріоритет суспільних потреб і цінностей над потребами особистості [1, 72]. Орієнтувальний, коригувальний, контролюючий підходи до профконсультації та профінформації все більше поступаються місцем особистісно орієнтованим підходам: розвивальному, активізуючому і діалогічному. Наслідком цього стає розроблення й застосування таких методів практичної роботи з особистістю, метою яких є допомога у вирішенні проблем, пов'язаних з її професійним самовизначенням, створення умов для більш повнішого розкриття її здібностей, реалізації інтересів, здійснення самостійного та свідомого вибору [8, 25].

Проблема професійного самовизначення особистості – це проблема здійснення вибору та прийняття рішень. Психологічні проблеми, що виникають в особистості у зв'язку з прийняттям рішень, нерідко викликані внутрішніми конфліктами, недостатньою готовністю зробити вибір, несформованістю певних особистісних характеристик або “незрілістю” ситуації.

Таким чином, існує необхідність організації системи роботи з ефективного професійного консультування, спрямованого на допомогу

старшокласникам в усвідомленому професійному самовизначенні, яке відповідає суспільним і особистісним вимогам.

Формування мети статті. Саме тому метою статті є визначення особливостей профорієнтаційного консультування та його впливу на професійне самовизначення учнів старших класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір професії тоді вдалий, коли робота доставляє людині задоволення, це означає, що вона відповідає фізичним і духовним здібностям людини, її психічним особливостям, стану здоров'я, інтересам, знанням і умінням. Ефективність профорієнтаційної роботи багато в чому залежить від активності школярів у визначенні свого життєвого шляху. Вибір професії підлітком має ґрунтуватися як на знанні своїх прагнень, психофізіологічних особливостей, так і на розумінні свого місця як кваліфікованого фахівця в сучасному виробництві. Саме тому, на думку, О. Ануркіної [1], Н. Афанасьєвої [2], В. Волобуєва [3], М. Пряжнікова [5; 6], А. Чернявської [7] та інших профорієнтаційна робота повинна мати три стрижневих напрямки: професійна діагностика, психологічні тренінги та профорієнтаційні ігри.

Першим етапом профорієнтаційної роботи зі старшокласниками є попередня професійна діагностика, яка містить визначення придатності школяра до тієї чи іншої професії відповідно до психофізіологічних властивостей особистості.

Зміст роботи попередньої діагностики школяра полягає у всебічному вивченні його особистості, тобто дослідження його інтересів, здібностей, схильностей, професійних намірів, індивідуальних властивостей нервової системи. Психологічна діагностика – необхідний етап роботи з профорієнтації, за її допомогою психолог отримуємо цілісну суму знань про учня. Проте, як зазначає В. Волобуєв [3], робота з учнем не обмежується тільки діагностикою, визначенням того, що вже існує. За наслідками тестування і під час бесіди з психологом з'ясовуються слабкі і сильні сторони підлітка, визначаються проблемні галузі, з якими варто працювати [3, 96]. І для багатьох учнів робота продовжується в тренінгу (другий етап).

Психологічний тренінг може дати підлітку, що самовизначається, можливість розібратися в світі професій і знайти себе в ньому, усвідомивши свої особливості, здібності та потреби, свої сильні та слабкі сторони.

На думку Н. Афанасьєвої [2], тренінг виконує функцію помічника в ухваленні рішення про вибір професії і в пошуку шляхів подальшого розвитку учнів.

Основними завданнями тренінгу профорієнтації є:

- активізація роздумів учасника тренінгу про вибір професії;
- отримання учнем знань про професії;
- ознайомлення школярів з характеристиками різних професій;

- отримання учасником нового досвіду (позитивного і негативного) у вибраній професії, освоєння моделей професійної поведінки;
- створення умов для аналізу та висновків, для самостійного ухвалення рішень;
- отримання зворотного зв'язку про себе як професіонала в ігровій діяльності [2; 3].

Таким чином другий етап профорієнтаційної роботи дозволяє підліткові, що опинився в ситуації вибору, приміряти на себе деякі з професійних ролей, зрозуміти, наскільки вони йому підходять або не підходять і чому, і розвинути ті навички, які йому необхідні для успішного навчання та самореалізації в майбутній професії.

Існує серія тренінгів, які дозволяють учням розвинути свої здібності і навички в тих галузях, які їм необхідні для майбутньої професійної діяльності. У таких тренінгових програмах виділяють три напрямки [2]:

1. *Здібності*. До них відносять такі розвивальні тренінги – “Увага – сила”, “Свобода спілкування”, “Управління часом” тощо.

У таких тренінгах розвиток здібностей може дати результат двох видів: прямий та непрямий. Прямий результат виражається в безпосередній зміні якості. Це досягається постійними тренуваннями впродовж тривалого часу, при цьому формуються інтелектуальні навички в цілому.

Непрямий результат виражається в придбанні нових знань про здатність та їх використання. Це досягається вивченням прийомів і методів, що допомагають використовувати ту або іншу якість, при цьому формується навик постійного застосування конкретних прийомів і методів.

Спеціалізовані тематичні тренінги націлені частіше на непрямий результат і служать вивченню і закріпленню поведінкових прийомів. Приклад такого тренінгу – програма розвитку навичок уваги “Увага – сила” [2].

Конкретні його завдання:

- усвідомлення учасниками тренінгу значущості уваги;
- вивчення чинників, що впливають на увагу;
- навчання учасників методикам залучення уваги до певних об'єктів і закріплення навичок їх застосування;
- навчання методиці та навичку уходу від перешкод (від чинників, що відволікають) [3].

Пройшовши такий тренінг, учні створюють собі умови для ефективнішого використання якості “увага”.

2. *Інтереси*. Розвивальні тренінги: “Хмари знань”, “Мрії про майбутнє” тощо.

Особливим видом роботи, направленим на розвиток і посилення інтересів та мотивації, є тренінг, що активізує. Такий тренінг проводять у формі

рольових ігор. Метою такої тренінгової програми є підвищення мотивації до навчальної діяльності.

Найбільш частими прийомами, які використовують психологи, є “створення вибору” і “активізуючі питання”. На занятті або у вправі перед учасниками ставиться якесь завдання. Вони повинні розв’язати його, використовуючи певні ресурси і умови (час, людей, папір тощо).

3. *Особистість*. Це такі розвивальні тренінги як “Самопізнання”, “Формула таланту”, “Психологічний театр” та інші.

У підлітковому періоді розвитку особливо яскраво йде процес формування особистісних якостей людини, ціннісне самовизначення. Саме тому робота з психологом-тренером у групі підлітків надасть можливість навчитись розуміти себе й інших, розвиватись, ставити питання і відповідати на них. Основною метою таких тренінгів є особистісне зростання учнів.

Третій етап профорієнтаційної роботи включає в себе профорієнтаційні ігри. Існує декілька груп активізуючих методик профорієнтації: ігри профорієнтації з класом, бланкові ігри, активізуючі опитувальники профорієнтації, схеми аналізу та самоаналізу ситуацій самовизначення тощо.

Профорієнтаційні ігри націлені на:

- спонукання учасників до усвідомленого вибору професії;
- визначення перспективних життєвих і професійних цілей;
- аналіз та усвідомлення професійних перспектив;
- управління особистим професійним планом;
- розвиток професійно важливих якостей;
- розвиток навиків самопрезентації при праці влаштуванні [6].

До найбільш доступних та популярних профорієнтаційних ігор М. Пряжніков [5; 6] та О. Пряжнікова [6] відносять:

“Самопрезентація особистісних і професійних якостей”. Навчання знанням, умінням та навикам самопрезентації.

“Пастки - капкани”. Підвищення рівня усвідомлення можливих перешкод (пасток) на шляху до професійних цілей і уявлення про шляхи подолання перешкод.

“Один день з життя”. Підвищення рівня усвідомлення учасниками типового і специфічного в професійній діяльності того або іншого фахівця.

“Професія - спеціальність”. Підвищення в учасників рівня усвідомлення таких понять як спеціалізація в рамках тієї або іншої професії та розширення інформованості про різні аспекти професійної праці.

“Сама - сам”. Підвищення рівня орієнтації в світі професійної праці та кращому усвідомленні особливостей професій, пов’язаних з престижністю.

“Створення світу”. Творче саморозкриття учасників підвищення їх компетентності в галузі соціальної адаптації в процесі пошуку роботи.

“Спляче місто”. Підвищення в учнів рівня усвідомлення особливостей трудової діяльності в найбільш престижних на даний момент сферах діяльності з урахуванням специфіки періоду, у якому знаходиться країна.

“Вгадай професію”. Знайомство учасників з схемою аналізу професій.

”Ланцюжок професій”. Розвиток уміння виділяти загальне в різних видах трудової діяльності.

”Чоловік – професія”. Мета гри – на асоціативному, образному рівні навчитися співвідносити (зокрема, самого себе) з професіями, підвищуючи готовність школярів розрізняти професійні стереотипи.

“Локус контролю”. Аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх сил на кар’єру.

“Творчі успіхи”. Дослідження шляхів самореалізації через професію.

“П’ять років”. Підвищення готовності учасників виділяти пріоритети при плануванні своїх життєвих і професійних перспектив, а також готовність співвідносити свої професійні цілі та можливості.

“План мого майбутнього”. Створення стратегічного плану життя на найближчі роки та розробка мотивуючого девізу на найближчий час.

Отже, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу зробити **висновки**: професійне самовизначення - це складний багатоетапний процес, спрямований на вирішення учнями старших класів важливих питань самоактуалізації, здійснення вибору та знаходження свого місця в житті. Це процес, який потребує психологічного супроводу в учнів старших класів.

Таким чином, ми розуміємо психологічний супровід професійної орієнтації старшокласників як систему цілеспрямованої психологічної дії, стрижньовим ядром якої є професійна діагностика, психологічні тренінги та ігри профорієнтації.

Л і т е р а т у р а

1. Ануркіна О.В. Особливості профорієнтаційного консультування та його вплив на професійне самовизначення старшокласників // Психолого-педагогічні засади профільного навчання та профорієнтаційної роботи: досвід, тенденції, перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у м. Донецьку, 2 листопада 2010 року: російською та українською мовами. – У 2-х томах. – Том 2. – Донецьк: Витоки, 2010.
2. Афанасьєва Н.В. Профориентационный тренинг для старшеклассников ”Твой выбор”. – Санкт-Петербург: Речь, 2007.
3. Волобуєв В.В. Стрижнева триада психологічного супроводу профорієнтації // Психолого-педагогічні засади профільного навчання та профорієнтаційної роботи: досвід, тенденції, перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у м. Донецьку, 2 листопада 2010 року: російською та українською мовами. – У 2-х томах. – Том 2. – Донецьк: Витоки, 2010.
4. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад; редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебов и др. – Москва: Большая Российская энциклопедия, 2002.

5. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. – Москва: Издательство “Институт практической психологии”, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1996.
6. Пряжникова Е.Ю., Пряжников Н.С. Профорентация: учебное пособие для вузов. – Москва: Академия, 2006.
7. Чернявская А.П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. – Москва: 2001.
8. Шавир Л.Ф. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – Тюмень: 1980.

O. Kochkurova. Professional orientational diagnostics is like a necessary part of senior pupils professional self-determination.

The article is devoted to the analysis of problem of organization effective proorientational consultation, which is directed on helping senior pupils in professional self-determination.

Key words: professional-orientational work, professional diagnostics, training, professional-orientational games, professional self-determination.

УДК 159.924.7: 159.98 + [373.2.016] В. У. Кузьменко, А. І. Галігузова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ БАТЬКІВ З ПИТАНЬ РОДИННОГО СПІЛКУВАННЯ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Висвітлено специфіку психолого-педагогічного консультування, вимоги до проведення даного виду консультацій. Окреслено роль родинного спілкування у розвитку особистості дошкільника та розглянуто стилі родинного спілкування з дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: стилі родинного спілкування, психолого-педагогічне консультування, особистість, особистісний підхід, дошкільник, виховання, соціалізація.

У практиці консультативної роботи надзвичайно поширеним є такий вид консультування як психолого-педагогічне консультування. Метою даного виду консультування є надання допомоги у питаннях виховання, навчання, розвитку дітей в освітніх закладах та сім'ї. Консультації психолого-педагогічного характеру зазвичай проводяться із дорослими - педагогами, батьками, керівниками освітніх закладів. За змістом до них відносять консультації, які стосуються виховання та навчання дітей, спрямовані на підвищення компетентності педагогів, батьків у питаннях виховання дітей того чи іншого віку. До них можна віднести питання профілактики кризових явищ на шляху розвитку особистості дитини, удосконалення стилю спілкування з дитиною, створення умов та використання ефективних засобів